

**Elena Lușă
Gabriel Hacman**

Filosofie

Manual pentru clasa a XII-a

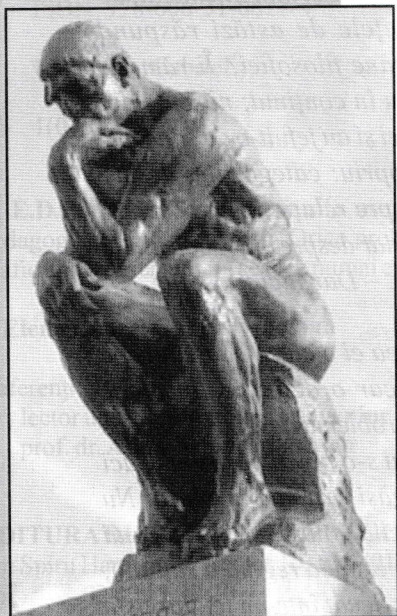
Tip B

EDITURA DIDACTICĂ ȘI PEDAGOGICĂ S.A.

Capitolul 1. OMUL	4
1.1. Omul și problematica naturii umane	5
Aplicații	14
1.2. Omul și societatea	15
Aplicații	18
1.3. Alteritate și identitate	19
Aplicații	24
1.4. Sensul vieții	26
Aplicații	31
1.5. *Omul – ființă culturală	32
Aplicații	38
Evaluare	39
Capitolul 2. MORALA	40
2.1. Binele și răul	41
Aplicații	47
2.2. Teorii morale	49
Aplicații	54
2.3. Probleme de etică aplicată	55
Aplicații	61
Evaluare	63
Capitolul 3. POLITICA	64
3.1. Libertate și responsabilitate social-politică	65
Aplicații	73
3.2. Egalitate și dreptate	74
Aplicații	84
3.3. Teorii politice moderne și contemporane	85
Aplicații	95
3.4. Idealul democratic. Drepturile omului	97
Aplicații	107
Evaluare	109
Capitolul 4. CUNOAȘTEREA	110
4.1. Opinie și cunoaștere. Problema întemeierii cunoașterii	111
Aplicații	122
4.2. Forme de cunoaștere și tipuri de adevăr	123
Aplicații	133
4.3. Adevăr și eroare	134
Aplicații	141
4.4. Limbaj și cunoaștere	142
Aplicații	146
Evaluare	147
Capitolul 5. EXISTENȚA	148
5.1. Existență și devenire	149
Aplicații	161
5.2. Spațiul și timpul	163
5.2.1. Ce este timpul?	163
Aplicații	165
5.2.2. Teorii despre spațiu și timp	166
Aplicații	173
5.2.3. Omul și timpul	174
Aplicații	180
5.3. Determinismul	182
Aplicații	194
Evaluare	196
Capitolul 6. FILOSOFIA	198
6.1. Ce este filosofia?	199
Aplicații	204
6.2. Genuri și stiluri în filosofie	206
Aplicații	216
6.3. Filosofie și viață	217
Aplicații	223
Evaluare	226
Bibliografie selectivă/Sugestii de lectură	227
Anexe. Cum analizăm un text filosofic?	228
Cum scriem un eseu filosofic?	229
Schița unui comentariu de text filosofic	230

OMUL

(...) Prin om, filosofia gândește umanul dincolo de el (...) dar în jurul omului pivotează totul.

Ceea ce e absurd la cei care cer simplă libertate pentru buna dezvoltare a omului e că își închipuie a ști ce este omul; când de fapt omul e ceva care se definește neîncetat. – Sunt de partea celui care **nu** știe. El are sorți să caute ceva.

Constantin Noica

1.1. Omul și problematica naturii umane

1.2. Omul și societatea

1.3. Alteritate și identitate

1.4. Sensul vieții

1.5.* Omul – ființă culturală

Evaluare

Teme pentru eseuri

Ne naștem sau devenim oameni?
Omul, târâm al contradicțiilor?
Omul, ființă socială
Suntem ceea ce am ales să fim
Suntem ceea ce alții au ales pentru noi
Fericirea sau sensul vieții
Ce este fericirea?
Unde putem căuta fericirea?

Proiect

În cadrul grupelor sau echipelor de lucru, surprindeți mutațiile pe care le-a suferit natura umană ca urmare a progresului tehnic și științific.

Portofoliu

Selectați imagini, fragmente de texte care să reflecte specificul naturii umane.

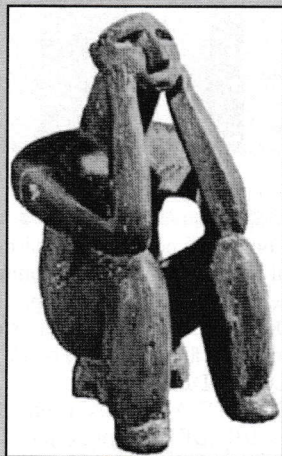
1.1. OMUL ȘI PROBLEMATICA NATURII UMANE

Fără îndoială că, încă din antichitate, omul și-a pus întrebări care vizau originile sau natura sa, sau destinul său, omul devenind astfel „o problemă pentru om” (Gabriel Marcel). Socrate a făcut primul pas „cobo-rând filosofia din cer pe pământ și aducând-o în căminele noastre” (Cicero) prin orientarea viziunii filosofice spre cunoașterea omului. Maxima lui **Socrate** „Cunoaște-te pe tine însuși!” a contribuit la sporirea câmpului reflecției filosofice prin includerea problematicii umanului în câmpul de interes al investigației filosofice. De-a lungul istoriei filosofiei, maxima a fost reluată de numeroși filosofi și nici măcar astăzi nu și-a pierdut forța și actualitatea.

Omul și problematica naturii umane reprezintă una dintre problemele cardinale ale filosofiei. Etimologic termenul de *natură* provine din limba latină, din verbul *nascor*, a naște, iar prin *natură umană* înțelegem ceea ce este comun tuturor oamenilor, în timp ce natura unei persoane poate desemna și ceea ce singularizează individul de ceilalți semenii ai săi.

Natura și locul omului în societate și în univers, cunoașterea, libertatea, dreptatea etc. constituie teme care nu pot fi abordate decât în legătură cu omul. Astfel, filosoful german, **Immanuel Kant**, pentru a răspunde la întrebarea „Ce este omul?”, a identificat trei mari direcții care vizau **cunoașterea** (Ce pot să știu?), **morala** (Ce trebuie să fac?) și **relația cu divinitatea** (Ce-mi este îngăduit să sper?). Ultimele trei întrebări se subsumează întrebării *Ce este omul?*, deoarece „în jurul omului pivotează totul” (C. Noica).

De-a lungul timpului, filosofii au caracterizat în moduri diferite natura umană, iar termenul de *antropologie* (în greacă *antropos* înseamnă *om*) este utilizat încă din 1596. Cu toate acestea, **antropologia filosofică**, domeniu al filosofiei, apare la începutul anilor douăzeci ai secolului al XX-lea, prin intermediul lucrărilor lui **Max Scheler**. Astfel, dacă la început omul era socotit simplă parte a naturii, asemenea tuturor obiectelor (presocraticii), odată cu orientarea cunoașterii filosofice spre lumea interioară a omului, filosofii au considerat că înțelegerea acestuia poate constitui o cale de acces spre descifrarea secretelor universului. În acest sens, universul a fost caracterizat drept o lume „mută” inconstientă în raport cu omul care, deși este cea slabă, cea mai fragilă ființă din cosmos, este și cea

• Plecând de la textul următor, realizați o dezbatere:

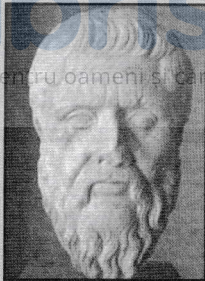
Când spui „natură”, înseamnă ca faci ca Occidentalul, te pregătești să vorbești de natură și om. Dar așa omul e sau coborât în natură (măimuțe golașe, cu simplu primat, libido) sau ridicat prea mult deasupra ei (conștiință de sine, spirit, fiu al cerului). Dacă spui fire nu mai ai opoziție între natură și om. Omul este mai departe în natură, dar e și puțin cer în ea.

Constantin Noica, Jurnal de idei

• Comentați următorul text:

Concentrarea, conștiința de sine și capacitatea de obiectivare (...) formează o structură unică, indestructibilă, proprie, ca atare, numai omului.

Max Scheler, Esența și formele simpatiei

Platon
(428 – 348 î.H.)

• Comentați, pe baza textului de mai jos, teza potrivit căreia omul este alcătuit din suflet și corp.
SOCRATE: Vasăzică, omul este altceva decât propriul său corp?
ALCIBIADE: S-ar părea.
SOCRATE: Atunci ce este omul?
ALCIBIADE: Nu știu să spun.
SOCRATE: Dar cel puțin știi că este cel care are în folosință corpul.
ALCIBIADE: Așa e.
SOCRATE: Însă se folosește de corp altul decât sufletul?
ALCIBIADE: Nu altul. (...)
SOCRATE: În orice caz, cred că nimeni nu contestă încă un lucru.
ALCIBIADE: Ce lucru?
SOCRATE: Că omul este una din acestea trei.
ALCIBIADE: Care anume?
SOCRATE: Sufletul, corpul sau, în sfârșit, întrunirea lor, adică întregul. (...)
SOCRATE: Într-adevăr, dacă nu diriguiește una din părți, nu e cu puțință în niciun chip ca diriguitor să fie întregul.
ALCIBIADE: Ai dreptate.
SOCRATE: Întrucât însă omul nu este nici numai corp și nici întrunire laolaltă, nu mai rămâne, cred eu, decât ca omul însuși să nu fie nimic; sau, dacă totuși este ceva, să rezulte cum că e altceva decât suflet. (...)
SOCRATE: (...) într-adevăr, va trebui să recunoaștem că nimic nu este mai presus în noi înșine, decât sufletul.

Platon, *Alcibiade*

mai nobilă, deoarece este înzestrată cu rațiune, fapt ce îl face conștient de poziția sa în univers (vezi textul lui B. Pascal).

Concepțiile filosofice asupra omului pot fi grupate în două mari categorii: **unele care definesc omul prin trăsături esențiale**, adică prin trăsături necesare și universale și **alte care definesc omul prin absența unor asemenea trăsături**. Filosofii din prima categorie admit o natură umană dată, dar diferă între ei prin identificarea trăsăturilor definitorii. Filosofii antici au definit omul prin suflet fără să ignore celelalte facultăți ale subiectivității umane, cum ar fi, de exemplu, afectivitatea sau latura corporală (**Platon**). Gânditorii medievali au văzut în om corp și suflet și au susținut dogma religioasă a omului păcătos, atât prin trupul, dar și prin sufletul subjugat poftelor trupești. De aici, apare și necesitatea de a regândi natura umană, în sens religios, susținând desăvârșirea acesteia prin credință cu ajutorul rațiunii și voinței (vezi textul lui Augustin). Pentru **R. Descartes** omul este o substanță duală, alcătuită din trup și suflet, „un lucru care cugetă”, cugetarea fiind atributul sufletului, iar întinderea fiind atributul trupului. Mergând mai departe, alți filosofi au identificat două tipuri de oameni: omul religios și cel areligios, susținând că „omul areligios în stare pură este un fenomen mai degrabă rar” în societățile moderne (vezi textul lui M. Eliade).

Filosofii din cea de a doua categorie definesc omul prin absența unor trăsături definitorii ce pleacă de la premisa că în om se găsește forța care-i permite să-i aleagă esența. Astfel, dacă Dumnezeu l-a creat pe om și l-a înzestrat cu spirit fără ca prin acesta să-i confere o anumită natură (esență), ci l-a lăsat să-și aleagă natura cu ajutorul rațiunii și voinței, demnitatea omului constă în utilizarea propriei libertăți de alegere în scopul desăvârșirii acesteia (vezi textele lui Pico della Mirandola și E. Cioran). Alți filosofi susțin caracterul nedeterminat al naturii umane, negând existența lui Dumnezeu și susținând că natura umană nu este stabilită de divinitate, deoarece omul „mai întâi există”, „se ivește” și apoi primește trăsături definitorii prin propria sa libertate de alegere. Întrucât Dumnezeu nu există, nu există o „lume a valorilor” pe care omul să și-o însușească, ci omul reprezintă sursa valorilor, fiind responsabil pentru fiecare alegere pe care o face (vezi textul lui J.-P. Sartre).

Această idee este dusă mai departe atunci când se consideră că omul este o ființă deschisă permanent către

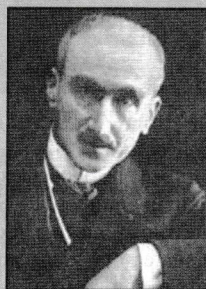
lume și numai dezvăluirea propriei ființe contribuie la cunoașterea universului.

Alte teorii susțin că omul se naște om și devine om, adică el se definește atât printr-o esență proprie, cât și prin activitate socială care-i modelează însușirile esențiale. Astfel, omul este definit ca *homo faber* având în vedere inteligența, care deși există și la alte animale, îi permite ca prin intermediul invenției să proiecteze și să realizeze „obiecte artificiale” (vezi textul lui H.L. Bergson). Ca reacție la această concepție, omul va fi definit drept „existență întru mister și pentru revelare”, afirmând că nu inteligența reprezintă criteriul de definire a omului, ci faptul că omul este o ființă creatoare de cultură capabilă „să renunțe câteodată chiar până la autonimicire la avantajele echilibrului și ale securității” (vezi textul lui L. Blaga).

Henri-Louis Bergson (1859–1941), *Evoluția creatoare Homo faber*

Când putem data apariția omului pe pământ? În vremea confecționării primelor arme, a primelor unelte. (...) Animalele pe care, din punctul de vedere al inteligenței, le clasificăm imediat după om – maimuțele și elefanții – știu să folosească ocazional un instrument artificial. Sub ele, dar nu prea departe, sunt așezate acelea care recunosc un obiect fabricat. Vulpea, de exemplu, recunoaște că o capcană este o capcană. Fără îndoială, pretutindeni unde există inferență există și inteligență; iar inferența care constă în prelucrarea experienței trecute în sensul celei prezente este deja începutul invenției. Invenția se desăvârșește atunci când se materializează într-un obiect fabricat. Spre acest lucru tinde, ca spre un ideal, inteligența animalelor. Și chiar dacă în mod obișnuit ele nu ajung să producă obiecte artificiale de care să se poată servi, instinctele lor naturale le permit totuși variații pe care le îndreaptă în acest sens.

În privința inteligenței omenеști, încă nu s-a accentuat îndeajuns de mult asupra faptului că invenția mecanică a constituit punctul ei de plecare, că și astăzi viața noastră socială gravitează în jurul fabricării și utilizării instrumentelor artificiale, că invențiile care au marcat progresul au trasat, în același timp, însăși direcția acestuia. Adesea ne e greu să ne dăm seama că schimbările suferite de omenire se referă de obicei la transformările din domeniul uneltelor folosite. Obișnuințele noastre individuale și chiar sociale supraviețuiesc destul de multă vreme împrejurărilor care le-au produs, astfel încât efectele profunde ale unei

Henri-Louis Bergson
(1859–1941)

Info: Filosof francez, profesor la Collège de France, laureat al premiului Nobel pentru literatură. A fost inițiator al *intuiționismului* prin care a încercat să surprindă mobilitatea realității înțelegând ca evoluție creatoare.

Opera: *Materie și memorie* (1896), *Râsul* (1900), *Ce le două surse ale moralei și religiei* (1932).

Intuiționismul reprezintă o serie a cunoașterii care acordă un rol important intuiției (în teoria lui Bergson, intuiția, în opoziție cu inteligența conceptuală sau științifică, permite accesul la absolut).

Homo Sapiens – omul înțelept
(lat.) ru oameni și cărți

Homo Faber – omul meșteșugar
(lat.)

Lucian Blaga
(1895–1961)

Info: Filosof și poet, născut la Lancrăm, în apropiere de Sebeș. Studiile filosofice le-a făcut la Universitatea din Viena, unde a obținut în anul 1920 titlul de doctor. În anul 1938 a fost numit profesor de filosofia culturii la Universitatea din Cluj-Napoca. În perioada 1949–1959 a lucrat la Filiala Cluj a Academiei și la Biblioteca universitară. Filosofia sa reprezintă o reflecție asupra condiției umane în univers, în fața Marelui Anonim, conceput ca un „produs mitic-filosofic” al imaginației căutătoare de sensuri ultime, căruia i se atribuie calități divine și demonice.

Opera: *Filosofia stilului, Fenomenul originar, Trilogia cunoașterii (Eonul dogmatic, Cunoașterea luciferică, Cenzura transcendentă), Trilogia culturii (Orizont și stil, Spațiul mioritic, Geneza metaforei și sensul culturii), Trilogia valorilor (Știință și creație, Gândire magică și religie, Artă și valoare).*

invenții se fac remarcate abia când printre noi ea și-a pierdut deja caracterul de noutate.

(...) Dacă ne-am putea descotorosi de orice orgoliu, dacă - spre a ne defini ca specie - ne-am ghida după ceea ce preistoria și istoria ne arată că reprezintă caracteristica stabilă a omului și a inteligenței, nu ne vom spune Homo Sapiens*, ci Homo Faber**. În fond, inteligența (...) este capacitatea de a fabrica obiecte artificiale, în particular unelte de făcut unelte și de a varia la infinit fabricarea lor.

Lucian Blaga (1895–1961), *Geneza metaforei și sensul culturii*

Existența într-un mister și pentru revelare

În cadrul „naturii” omul este desigur un simplu animal înzestrat unilateral cu cea mai mare inteligență, dar această propoziție ni se pare tot atât de irelevantă ca și cum ai spune că în cadrul naturii și în perspectivele ei o „statuie” e un simplu *bloc de piatră cizelată*. Comparația reliefează suficient păcatul de care se face vinovată biologia când atacă problema omenescului, acceptând să privească lucrurile într-o perspectivă prea puțin indicată și iremediabil îngustă. Sub unghi biologic-naturalist problema diferențelor dintre om și animal nu-și poate găsi soluția amplă ce o comportă. Și e de mirare că tocmai un Bergson nu a știut să taie, în ceață, și alte perspective, atunci când situația teoretică a veacului l-a invitat să se îndrume spre taina omului. (...) Conștiința animalică nu pășește fâgașurile și conținuturile concretului. Tot ce în comportarea animalică pare orientare dincolo de imediat se datorește întocmirilor finaliste ale vieții ca atare și se integrează într-un soi de creație anonimă, ce pulsează în „specie”. (...) Sub acest unghi inteligența umană nu prezintă probabil decât însușiri de mai accentuată complexitate; vasăzică o deosebire *graduală*. Animalul e însă cu desăvârșire străin de „existența în mister și pentru revelare” și de dimensiunile și complicațiile vieții rezultă din acest mod de existență. Existența într-un mister și revelare este un mod eminent uman. (...) Dacă animalul produce uneori fie unelte, fie lăcășuri, fie organizații, actele sale nu izvorăsc din existența într-un mister și revelare. Aceste acte nu sunt „creatoare”; ele se degajă stereotip din grija de securitate a animalului și mai ales, a speciei în lumea sa. Existența într-un imediat și pentru securitate este desigur un mod pe care nu-l depășește conștiința niciunui singur animal. (...) Ceea ce se întâmplă să producă animalul, ca de exemplu lăcășuri, organizații,

poate să fie judecat în înțeles exclusiv sub unghiul necesităților vitale. Aceste produse corectează sau compensează neajunsurile mediului, și asigură animalului existența în acest mediu care în atâtea privințe răspunde insuficient exigențelor; aceste produse n-au nici caracter metaforic-revelatoriu, nici aspecte stilistice; ele nu sunt „creații” cu adevărat; ele nu constituie niciodată o lume aparte și nu cer să fie judecate după norme imanente. (...)

Animalul e deplin caracterizat prin următoarele:

1. El există exclusiv întru imediat și pentru securitate.
2. El cunoaște în felul său lumea sa concretă.
3. Animalului i se pot atribui anume categorii cognitive în sens funcțional.
4. Animalul poate fi producător de civilizație, dar stilistică, stereotipă, atemporală.

Spre deosebire de animal, omul se caracterizează prin următoarele:

1. Omul nu există exclusiv întru imediat și pentru securitate, ci și în orizontul misterului și pentru revelare.
2. Omul e înzestrat cu un destin creator de cultură (metaforică și stilistică).
3. Omul e înzestrat nu numai cu categorii cognitive ca animalul, ci și cu categorii abisale.
4. Omul are posibilitatea nu numai de a „produce”, ci și de „a crea” o civilizație de aspect stilistic și istoric variabilă.

Blaise Pascal (1623–1662), *Cugetări* **Măreția omului**

Căci, la urma urmei, ce este omul în natură? Nimic în comparație cu infinitul, tot în comparație cu neantul, un lucru de mijloc între nimic și tot. El este infinit de îndepărtat de ambele extreme; iar ființa lui nu stă mai aproape de nimicnicia din care este scoasă decât de infinitul în care-i înghițită? (...)

Ce himeră mai este și acest om? Ce noutate, ce monstru, ce haos, ce îngrămădire de contradicții?! Judecător al tuturor lucrurilor, imbecil vierme de pământ; depozitar al adevărului; îngrămădire de incertitudine și de eroare; mărire și lepădătură a universului. Dacă se laudă, eu îl cobor; de se coboară, îl laud și-l contrazic mereu până ce reușește să înțeleagă că este un monstru de neînțeles. (...)

Pot concepe un om fără mâini și fără picioare; l-aș concepe și fără cap, dacă experiența nu m-ar învăța că

• Identificați teza principală susținută de C. Noica în următorul text:

Orice ființă organică le are pe toate trei (Frica, Foamea, Erosul – n.n.). Dar la om, ce are conștiința finitudinii, primează Erosul, deci Freud ar avea dreptate. La animal, respectiv câine, primează Foamea, deci Pavlov are dreptate. La ființa elementară animală ar trebui să primeze Frica. Și totuși, ridicând-o la Angst (angoasă, ce privește și frica elementară și foamea și eros-ul iscat sub pîntenul finitudinii) Heidegger a văzut-o caracteristică și pentru om sau mai ales pentru el, sub forma aceasta cuprinzătoare; deci are și el un fel de dreptate.

Constantin Noica, *Jurnal de idei*

• Cu ajutorul dicționarului definiți termenii: *natură*, *om* și *fire*.

Immanent înseamnă ceea ce într-o ființă sau lucru, ține de un principiu sau de o cauzalitate internă și nu exterioară.

Blaise Pascal
(1623–1662)

Info: Filosof, matematician, fizician și scriitor francez. La 16 ani a publicat un Eseu asupra figurilor conice, iar la 19 ani a inventat o mașină de calcul; a abandonat studiile de filosofie și s-a retras la mănăstirea de la Port-Royal.

Opera: *Scrisori provinciale*, *Cugetări*, *Noi experiențe referitoare la vid*.

• Comparați concepțiile lui R. Descartes și B. Pascal despre rolul rațiunii în definirea naturii umane.

Dar ce sunt prin urmare? Un lucru ce cugetă. Ce este acesta? Unul ce se îndoiește, înțelege, afirmă, neagă, voiește, nu voiește, totdeauna imaginează și simte. (...) Nu sunt eu însumi cel care mă îndoiesc aproape de toate, care totuși înțelege ceva, care afirmă că doar acest lucru este adevărat, tăgăduiesc pe celelalte, doresc să știu mai multe, nu vreau să fiu înșelat, imaginez multe lucruri, chiar fără voie, observ de asemenea multe ca și cum mi-ar veni pe calea simțurilor? (...) Căci întrucât este cunoscut acum faptul că înseși corpurile nu le percep în definitiv prin simțuri ori prin facultatea imaginației, ci doar prin intelect, nici nu sunt prinse cu mintea prin aceea că sunt pipăite ori văzute, ci doar prin faptul că sunt înțelese.

René Descartes, *Meditații despre filosofia primă*

• Citiți textul:

Atât cât putem vedea, omul este un suflet rațional care se slujește de un trup muritor și material.

Augustin, *De moribus ecclesiae*

• Care este nota definitorie omului în concepția lui Augustin?

omul gândește cu capul. Deci gândirea este aceea care definește omul. Nimeni nu-l poate concepe fără ea. (...)

Omul este așa de mare, încât măreția lui reiese și din aceea că el se știe nenorocit.

Un copac nu se știe nenorocit. Este adevărat că, să te vezi nenorocit înseamnă să fii cu adevărat; dar înseamnă și că ești mare dacă știi că ești nenorocit. Astfel, toate nenorocirile omului dovedesc măreția sa. Sunt niște nenorociri de mare senior, de rege depozat. (...)

Omul nu este decât o trestie, cea mai slabă din natură; dar este o trestie cugetătoare. Nu trebuie ca întregul univers să se înarmeze spre a-l strivi. Un abur, o picătură de apă e destul ca să-l ucidă. Însă în cazul în care universul l-ar strivi, omul ar fi încă mai nobil decât ceea ce-l ucide; pentru că el știe că moare; iar avantajul pe care universul îl are asupra lui, acest univers nu-l cunoaște.

Astfel toată măreția noastră stă în cugetare. De aici trebuie să purcedem, nu de la spațiu și de la durată. Să ne silim a cugeta frumos! Iată ideea morală. (...)

Augustin (354–430), *Confesiuni*

Om interior și om exterior

Și m-am îndreptat către mine și mi-am zis: „Și tu, cine ești?” Și am răspuns: „Eu sunt om”. Și iată trupul și sufletul în mine îmi sunt la îndemână, unul exterior, altul interior. (...)

Aș vrea ca oamenii să se gândească că trei lucruri vor afla în ei înșiși. Aceste trei sunt diferite de Trinitate, dar totuși le menționez pentru ca oamenii să-și încerce mintea și să cerceteze cât de diferite sunt. Cele trei lucruri de care vorbesc sunt *existența, cunoașterea și voința*. Pentru că eu sunt, eu cunosc și eu vreau. Eu sunt o ființă care cunoaște și vrea: eu cunosc că sunt și că vreau; eu vreau să fiu și să cunosc. Iar în aceste trei, viața este inseparabilă - o viață unică, un suflet unic, o esență unică; și totuși, cu toate că distincția este inseparabilă, cele trei lucruri sunt diferite.

Martin Heidegger (1889–1976), *Scrisoare despre umanism în Repere pe drumul gândirii*

Om, gânditor și rostitor al ființei

Despre om este vorba în această Scrisoare, dar despre om așa cum este el gândit din perspectiva ființei. Gândirea despre om depășește astfel umanismul tradițional, în care omul apărea în calitate de centru și de stăpân al ființării. Singura calitate a omului este acum aceea de gânditor și rostitor al ființei. (...) În centrul Scrisorii stă tema ființei, singura din perspectiva căreia discursul despre om își poate dobândi rigoarea.